

په لرغوني يونان کې ژبنۍ څېړنې

پوهنوال شاه محمود کډوال
د ادبياتو او بشري علومو پوهنځی ، لغمان پوهنتون

لنډيز

لرغونی يوناني تمدن د نړۍ له تمدنونو څخه يو دی چې د وگړنيو پرمختگونو په لړ کې يوه ستره کړۍ ده. دلته د ژوند په بېلابېلو اړخونو گټور بحثونه شوي دي چې موږ لا اوس هم سلگونه کلونه وروسته د هغوی تر اغېز لاندې يو او د هغوی له کاره گټه اخلو ، سلگونه کلونه وروسته د هغوی کار زموږ د اوسنيو چارو او پرمختگونو پيلامه او مخبېلگه ده . هغوی په اخلاقو ، سياست ، ساينس ، ژبه ، ادب او هنر کې يا بنسټونه ايښي يا يې پياوړي کړي دي ، د دوی د څېړنو يو اړخ ژبه ده. ژبه له هغه وخته موجوده ده چې د وگړو او ټولني ژوند پېلېږي. د وگړني ژوند تاريخ که له هر ځايه او هرې نېټې پيلوو ، نو ژبه هم له هغه وخته ژوندۍ ده. ژبه د وگړني پرمختگ ستر او اغېزناک بنسټ دی. د نړۍ ټول وگړني تمدنونه د هغو وگړو په وسيله رامنځته شوي چې ژبه يې لرله.

کلیدي نومونې: ژبه ، ژبپوهنه ، گرامر.

سريزه

ژبه د پوهونې د يوې وسيلې په توگه له وگړو او ټولني سره تړلې ده ، ژبه هغه ښکارنده ده چې وگړو او پوهانو يې په اړه فکر کړی دی او په دې اړه يې څېړنې کړي دي. ژبه دومره مهمه ده چې په الهي او اسماني کتابونو کې هم ورته نغوټې شوې دي ، د دې ترڅنگ وگړو او بشر هم مهمه بللې د اړتيا لاندې مننه کوي. داسې ښکاري چې په پېل کې د ژبې د پېل وروسته د نړۍ داسې هېڅ تمدن نه شته چې بې ژبې رامنځته شوی وي او يا نمدې چارو کې دي ژبه له پامه غورځېدلې وي؟! د نړۍ په يو لرغوني تمدن (يونان) کې هم ژبه د پام وړ وه او په دې اړه مهم بحثونه شوي او څېړنې رامنځته شوې دي .

ارزښت

د ژبنيو څېړنو د تېر په اړه پوهېدنه د هر ژبېڅېړونکي يوه مهمه اړتيا ده ، څېړونکی که اوس څېړنه کوي ، له تېر به گټه اخلي او که نوبت کوي ، هم تېر به لولي. د اوسنۍ ژبېڅېړنې زنجير تېر ته غځېدلی ، له تېر اغېزمن دی ، ځکه نو په تېر پوهېدنه يو ارزښت او اړتيا ده.

موخه

د دې خپرنې او ليکنې له لارې هڅه شوې ده چې د ژبڅېړنې تېر په لنډ ډول وړاندې شي چې په يوه ځای (يونان) او وخت (لرغوني) کې د ژبې ، گرامر او ژبپوهنې خپرنيز بهير لوستونکو ته وروپېژندل شي.

پوښتنې

- ۱ - په لرغوني يونان کې د ژبڅېړنې څرنگوالی څه ډول وو ؟
- ۲ - په لرغوني يونان کې د ژبڅېړنې څومره والی څه ډول وو ؟

مواد او کړنلاره

د دې خپرنې له پاره له شته باوري سرچينو گټه اخيستل شوې ده ، د خپرنې ډول يې کتابتوني او مېتود يې تشریحي - توصیفي دی.

د يونان د لرغونې دورې د پيل او پای په اړه بېلابېل اثار داسې ليکي : د (يونان د لرغوني ادب لومړی دوره) په اثر کې د لرغوني ادب پيل (۱۰۰۰ ق.م) او پای يې (۵۰۰ م) ښيي (۵ : ۱) . دا مو د دې له پاره وليکه چې د يونان د تمدن او ادب د تاريخ پيل راته يو ښکاري . پارسي برېښنايي دايرة المعارف د يونان د لرغونې دورې پيل (۸ و ۶ ق.م) پېړۍ ښيي چې په لرغوني اروپا (۶۰۰ م) شاوخوا پای ته رسېږي .

<https://fa.m.wikipedia.org>

همدارنگه انگريزي دايرة المعارف په دې اړه ليکي چې لرغونې يوناني دوره په (۱۲ - ۹ ق.م) پېړيو کې پېلېږي او پر (۶۰۰ م) پای ته رسېږي .

<https://en.m.wikipedia.org>

په نړۍ کې د ژبنيو خپرنو د پيل په اړه په عام ډول بېلابېل نظرونه شته ، ځينې يې له توراته (لومړی جز - د پيداينست بحث - د آدم او حوا سورت - اتلسم ، نولسم او شلم آيتونه) پيلوي چې هلته د ژبې په اړه بحثونه شته ، د دې ترڅنگ د نړۍ د لومړنۍ ژبې د موندلو له پاره په دوو کوچنيانو د فرعوني لړۍ د يوه واکمن پسامتيخوس (۶۰۰ ق.م) شاوخوا تجربه هم د ژبنيو خپرنو څرک بولي چې دا پېښه هېرودت رانقل کړې ده (۷ : ۴۹ - ۵۱) . همدارنگه داهم ويل شوي چې د (۵ ق.م) پېړۍ مشهور ژبور او د وينا او خطابې فن پوه گرگياس سيسيلي (Gorgias from Sicily) هم ژبني بحثونه کړي

دي (۲ : ۳۸). د دې ترڅنگ بل پوه چې پروتاگوراس (Protagoras) نومېږي هغه هم د ژبې په اړه بحثونه کړي چې ټول تر اپلاتون وړاندې دي .

پروتاگوراس (۴۹۰ - ۴۲۰ ق.م) د مایاندریوس زوی دی . لومړنی او مهمترین سوفسطایي فیلسوف وو چې د یونان په ابدراي کې زېږېدلی او په (۴۵۰ ق.م) کې یې شهرت وموند . پروتاگوراس د گرگیاس هممهال وو او په یوناني ژبه کې یې لومړي ځل له پاره د جنس موضوع مطرح کړله (۷ : ۶۵) ، خو غوره او علمي نظر دا دی چې د ژبې په اړه علمي څېړنې له اپلاتونه راپیلېږي او لومړنی شخص اپلاتون وو چې د ژبې په اړه یې تیوري وړاندې کړله .

اپلاتون (Platon) پر (۴۲۷ / ۴۲۸ - ۳۴۷ / ۳۴۸ ق.م) د یونان په اتن کې زېږېدلی دی ، د نړۍ د دريو مخورو فیلسوفانو (سقرات ، اپلاتون او ارستو) له ډلې څخه دویم فیلسوف دی ، دی لومړنی فیلسوف دی چې لیکلي اثار ترې پاتې دي ، ډېر نوموړی د تاریخ ستر فیلسوف بولي .

<https://fa.wikipedia.org>

اپلاتون د اتني فیلسوف کراتیلوس شاگرد وو چې هغه ورته په اتن کې د هیراکلیتوس (۵۳۵ - ۴۸۰ ق.م) د فلسفې اصول ورزده کول (۸ : ۱۳) .

د اپلاتون کورنۍ له سقرات (Socrates) سره ژور اړیکي درلودل ، اپلاتون له وړکتوبه د ستر فیلسوف سقرات له پوهې برخمن شو ، د سقرات هغه پوهنیزه تگلاره چې زاړه او له کاره لویدلي خیالونه یې تر برید لاندې نیول ، د اپلاتون ډېر خوښ وو . هغه د سقرات سره بې کچې مینه درلوده (۱ : ۳۴) . د پورتنیو اثارو له لیکلنو ښکاري چې اپلاتون یوه خوا د سقرات او بله خوا د کراتیلوس او همداسې د هیراکلیتوس له پوهې په زنځیري ډول گټه اخیستې ده .

اپلاتون په فکري او فلسفي اړخ کې له هیراکلیتوس او کراتیلوس اغېزمن وو چې دا اغېز د ده په نظریاتو کې څرگندېږي ، لکه د ژبې په اړه وايي چې کلمه زیربنایي صورت لري چې د هغې کلمې مانا په منظمه او روښانه توگه څرگندوي . اپلاتون په دې نظر وو چې ژبه طبیعي پدیده ده او د نوم او نومولي ترمنځ منطقي او طبیعي اړیکي شته ، صورت او لفظ د څیز له ماهیت سره تړون لري (۸ : ۱۳) .

د اپلاتون ژبني نظریات د (کراتیلوس) په نوم اثر کې څرگندېږي ، خو دا لا بشپړه څرگنده نه ده چې د دې اثر کومه برخه د سقرات او کومه د اپلاتون ده (۲ : ۳۸) . د کراتیلوس او نورو اثارو منځپانگې ته

په پام چې سقرات او اپلاتون دواړه پکې گډون لري ، د ژبې په اړه دواړه د يوه نظر خاوندان بلل کېدای شي.

د کراتیلوس اثر چې په هغې کې د ژبې په اړه جالب بحثونه راغلي دي ، د دوو تنو د ډيالوگ په بڼه دی ، د ډيالوگ کرکټرونه د سقرات او هرموگنس په نوم شخصیتونه دي ، د دې اثر ډېرې برخې د کلمې او جملې په مانا صدق کوي ، داسې چې سقرات پوښتنه کوي او هرموگنس یې ځوابوي او په پای کې سقرات بیا خپله خبره په هرموگنس تاییدوي (۳ : ۳۷).

د کراتیلوس په رساله کې کراتیلوس او هرموگنس ترمنځ مباحثه او مشاجره د ژوند او ژوند اړوند مسایلو باندې بحث کوي او سقرات د دوی ترمنځ دریمگړی یا منځگړی دی (۷ : ۶۲). په دې اړه پارسي برېښنايي دایرة المعارف داسې لیکي : (کراتیلوس د یوناني فیلسوف اپلاتون له لیکلو شویو کتابونو څخه یو دی چې د سقرات ، کراتیلوس او هرموگنس ترمنځ په مرکه بحث کوي).

<https://fa.wikipedia.org>

د اپلاتون (۴۲۷ / ۴۲۸ - ۳۴۷ / ۳۴۸ ق.م) کراتیلوس اثر ژبپوهان لومړنی لاسته راغلی علمي اثر بولي چې ژبني څېړنې راپیلوي او د یوې تیورۍ او ښوونځي بنسټ ږدي ، که څه هم په تاریخي لحاظ پروتاگوراس (۴۹۰ - ۴۲۰ ق.م) لومړنی شخص دی چې په یوناني ژبه کې د جنس مسله مطرح کوي او د ده ژوند او مشهورتیا زمانه (۴۵۰ ق.م) بولي ، همدارنگه د گرگیاس سیسیلي (۴۸۷ - ۳۷۶ ق.م) نوم چې د خطابې فن کې څېړنې کولې ، په لومړنیو پوهانو کې راځي ، خو په ټوله کې (۵ ق.م) پیړۍ د ژبنيو بحثونو پیل دی او د اپلاتون کراتیلوس لومړنی علمي ، تیوریک او منظم اثر دی .

اپلاتون لومړنی شخص دی چې د ژبې د گرامر ځینې مهم اصطلاحات او تعریفونه یې وکارول ، هغه لیکي : کوم لفظ چې عمل څرگندوي ، فعل (Rhema) او کومه کلمه چې د عمل ترسره کوونکې وي ، نوم (onoma) دی (۸ : ۱۵). په دې ډول اپلاتون د جملې دوه مهمې برخې (نوم او فعل) چې یو د جملې مسندالیه او بل مسند رغوي په نښه کړل چې د نحوې بحث دی . وروسته د اپلاتون په نظرونو ولاړه ژبني تیوري او ښوونځی رامنځته کېږي چې پنځپال ، طبیعیون (Anologists) یې بولي .

دا تیوري یا ښوونځی په دې نظر دی چې ژبه طبیعي ماهیت لري ، نو له همدې کبله د لغتونو مانا او منشاء د هغو په صورت کې پیدا کولای شو (۹ : ۱۱۱). د یونان لومړني فیلسوفان معمولا د پنځپالو یا طبیعتپالو په نوم یادېږي ، ځکه چې هغوی تر هر څه وړاندې طبیعت او طبیعي پېښو ته پاملرنه کوله (۱۰ : ۴۱).

له اپلاتون وروسته د ده شاگرد ارستو هغه پوه دی چې د ژبې په اړه یې نظر څرگند دی. ارستو Aristotle (۳۸۴ - ۳۲۲ ق.م) د یونان په ستاگیروس ښار کې زېږېدلی دی. په اته لس کلنۍ کې د اپلاتون شاگرد شو او شل کاله یې له هغه څخه زده کړه وکړه (۷ : ۶۹). ارستو که څه هم د اپلاتون شاگرد دی ، خو د ژبې په اړه یې نظر سره توپیر لري. ارستو وایي چې ژبه یوه ټولنیزه او قراردادي پدیده ده ، نه طبیعي. د نوم او نومولي ترمنځ طبیعي اړیکې نه شته او نه هم صورت د څیز له ماهیت سره منطقي او طبیعي تړون لري .

ارستو لومړنی مفکر دی چې د اپلاتون د کلمو او الفاظو ډلبندي یې پراخه کړله او د نوم او فعل ترڅنګ یې د رابطې Syndesmoi ګرامري نومونه او اصطلاح هم دود او تعریف کړله چې د ده دا ډلبندي وروسته د کلام د اجزاوو په نوم مشهوره او معمول شوه ، ارستو همدارنګه کلام په مسند او مسندالیه وویشه (۸ : ۱۶). په دې ډول ده هم په نحوه کې ونډه واخیستله. د ارستو د نظریاتو پر بنسټ وروسته د ترونیپالو ، تریپالو او اتفایون Anomolists تیوري او ښوونځی رامنځته شو چې د عربۍ ، پارسی ، پښتو او نورو ډېرو ژبو ګرامرونه د همدې تیوري پر بنسټ ولیکل شو او لا تر اوسه هم ژوندۍ ده .

د ترونیپالو نظر دا دی چې د لغتونو او د هغو د ماناوو ترمنځ د رابطې پیدا کول ، له هغه تړون یا قرارداد څخه سرچینه اخلي چې د وګړو ترمنځ شوی وي (۹ : ۱۱۱).

د ژبنيو څېړندلو په لړ کې د رواقیون (The Stoics) یادونه هم مهمه ده چې له فلسفې څخه د ګرامر د بیلتون له پاره یې هڅې کړې دي. دې ډلې د زنون (Zeno) د نظرونو پلینوي کوله چې (۳۰۰ ق.م) شاوخوا کې یې ژوند کړی دی.

رواقیونو د یوناني ژبې د ګرامر په تشریح کې داسې اصطلاحات وکارول چې هغه د نوم ، فعل ، د ربط حرف ، د تعریف حرف ، عدد ، جنس ، حالت ، د فعل وجه او د فعل صیغې اېندول دي.

د (۳ ق.م) پېرې په لومړیو کې د مصر د سکندریې ښار د یونان د سترو فلسفي او علمي مرکزونو څخه د یوه په توګه راڅرګند شو. په دې ښار کې بېلابېل پوهان سره راټول شول او د یوه ستر کتابتون په رغولو سره یې د لرغونې زمانې پوهنتون رامنځته کړ.

سکندریان (Alexandrian) د هومر ایلید او اودیسي د قلمي نسخو سره مخ شول او دا چې د دوی له نظره سپېڅلې وې ، د نیمګړتیا او لاسوهنې نه د خونديتوب له پاره یې د دې اثارو ژبنۍ یا ګرامري سپړنه وکړه چې دغه ډول ګرامرونه د قاعدوي ، دودیز او عنعنوي (Normative Grammar) په نوم

یادېږي. په سکندري ښوونځي کې د هومر د اثارو په اړه د خپرونکو په ډله کې یو مشهور ارسطارخوس وو او نور یې هیروډین او اپولونیوس دیسکولوس وو (۸ : ۲۳ ، ۲۶).

دیونسیوس تراکس (Dionysius Thrax) چې د سکندریې کتابتون مشر او د ارسطارخوس شاگرد وو ، له (۱۰۰ ق.م) څخه وړاندې یې ژوند کړی او د یوناني ژبې لومړنی ګرامر یې لیکلی دی. دا ګرامر تخني ګراماتيکي (Techne Grammatike) نومېږي (۷ : ۷۸).

عنعنوي ګرامر چې په لویدیزه نړۍ کې رامنځته شو ، هغه ګرامر دی چې دیونسیوس تراکس (۲ ق.م) په اروپا کې د ارستو د میتود ترڅنګ رامنځته کړ (۴ : ۵).

تراکس د یونان د سکندري دورې هغه عالم دی چې د یوناني ژبې د جوړښت په اړه یې لومړنی اثر ولیکه ، هغه د یوناني ژبې په دغه ګرامر کې د جملې اجزاوې په اتو برخو کې په مفصله توګه تدوین کړې ، د تراکس له دغه اثر څخه تر دیارلسو وروسته پېړیو پورې د یوه ماخذ په توګه کار اخیستل کېده (۷ : ۲۱۱).

اپولونیوس دیسکولوس (Apollonius Dyscolus) چې د ګرامر متخصص بلل کېږي ، په (۲ ق.م) پېړۍ کې یې ژوند کړی ، د میستیوس زوی او په سکندریه کې زېږېدلی دی.

د دیونسیوس تراکس ګرامر چې وروستیو پوهانو ته مخبېلګه شوه ، نږدې ټولو د هغه په شننه او کتنه وخت تېروه. د دوی ټولو په خپرونو کې چې ورته پام شوی نه دی ، د نحوې برخه ده چې دغې نیمګړتیا ته د اپولونیوس پام شو او د دغې برخې د بشپړونې هڅې یې کړې دي. که څه هم تر ده وړاندې په دې اړه لږ مواد وو ، خو اپولونیوس د نحوې په اړه منظمې خپرنې کړې دي. اپولونیوس زړې خپرنې وکتلې ، ځینې برخې یې بیا تعریف او په ځینو برخو کې یې نوښت وکړ. ده ډېره هڅه وکړه چې د صورت او مانا بیلتون ثابت کړي. د نوم او فعل پېژندل چې وړاندې شوي وو ، اپولونیوس دغې بېلونې ته په پام د جملې د نورو توکو ترمنځ پر اړیکو ټینګار وکړ او په دې اړه یې ډېرې خپرنې وکړلې (۷ : ۸۱ - ۸۲).

هرودیانوس (Herodian) هم په یوناني ژبه کې یو ګرامر ولیکه چې ډېر یې پکې د ژبې نازنځیري واحدونه خپلې دي. د ژبې نازنځیري واحدونو ته یې په یوناني ژبه کې پروسودی (Prosody) ویلې چې تر اوسه پورې هم دغه اصطلاح په ژبپوهنه کې دود ده (۳ : ۴۶).

هرودیانوس یا هیروډین د اپولونیوس زوی دی چې د یونان په سکندریه کې پر (۱۷۰ م) کال زېږېدلی دی ، دی یو مورخ او د ژبې خپرونکی وو ، نوموړی د لیکنښو او عروضي توکو بنسټګر دی. د

زیربومی ، بېلتون و پیوستون او له دغې لارې په کلمو او جملو کې د ماناوو پر اوبستون یې ژور بحثونه وکړل (۷ : ۸۳).

پایله

لرغونی یونان او هلته رامنځته شوی تمدن دومره خواړخیز دی چې هر اړخ یې د ډېرو خبرو او خپرنو وړتیا لري. په دې ترڅ کې ژبه ، گرامر او ژبپوهنه هم د دې تمدن په ستره غېږه کې ځای لري. ژبه چې په وگړني پرمختگ او تمدن کې اغېزناکه ونډه لري ، لرغونو یونانیانو د دغې وسیلې په اړه بحثونه کړي او د ژبې بېلابېل اړخونه یې سپړلي دي ، د ژبې په اړه د خپرنو او بحثونو لومړنیو نوغو په یونان کې سر راپورته کړی او سوکه سوکه ستر ، پیاوړي او لوړ شوي دي ، خو که د لرغوني یونان لومړنۍ ژبنۍ خپرنې د لرغونې اریانا د سنسگریت ژبې او پانیني له خپرنو سره پرتله شي ، نو یوناني توصیفي او فلسفي بڼه لري او اریاني تشریحي.

د لرغوني یونان د هغه وخت فیلسوفانو چې د وگړني ژوند په بېلابېلو اړخونو بحث او فکر کوه ، ژبه هم ترې هېره نه وه. په دې توگه ویل کېدای شي چې د ژبې ، گرامر او ژبپوهنې په اړه د اوسنیو خپرنیزو لړیو او پرمختگونو بنسټگر لرغوني یونانیان دي چې دغه ډول خپرنو او بحثونو ته یې مخه کړله.

مناقشه

د یونان د تمدن او ادبي - ژبني بهیر په اړه پښتو کې گڼې خپرنې شته او په بېلابېلو اثارو کې ورته نغوټې شوې دي. دا لیکنه د نورو په پرتله د بڼې له اړخه لنډه ، خو د مانا له اړخه پراخه ده او هڅه شوې ده چې لوستونکو ته په کمو ټکو کې ډېر معلومات ورکړل شي.

پایله اخیستنه

د خپرنې موخه دا وه چې د یونان د لرغونې دورې ژبنۍ او گرامري خپرنې له څرنګیز او څومره بیز اړخه وپېژندل شي ، د دې موخې له پاره مو وغوښتل چې گټور او غوره معلومات په لنډه لیکنه کې ځای شي ، له دې کبله معلومات لنډ او له اوږدو ډډه شوې ده. د دې لنډې خپرنې نه په گټنې لوستونکي کولای شي ، د ژبې خپرنې پراخې نړۍ ته ورننوخې او بیا په لرغوني یونان کې ژبنۍ - گرامري خپرنې ، فلسفي او نظريې ولولي.

اخځونه

- ۱- ارين ، نويد . (۱۳۹۵ ش) . د فلسفې ليد تاريخ . كندهار : صداقت خپرندويه ټولنه .
- ۲- حقشناس ، محمد علي . (۱۳۸۴ ش) . تاريخ مختصر زبانشناسي (ژباړه) . شپږم چاپ . تهران : كتاب ماد .
- ۳- ذكي ، محمد ذاکر . (۱۳۹۴ ش) . ژبه او ژبپوهنه . كابل : ملي تحريك .
- ۴- رشتين زيور ، زرغونه . (۱۳۹۵ ش) . پښتو نحوه . ننگرهار : مومند خپرندويه ټولنه .
- ۵- زړن ، جانس . (۱۳۸۲ ش) . د يونان د لرغونو ادبياتو لومړۍ دوره . پېښور : ساپي د پښتو خپرونو او پراختيا مركز .
- ۶- شېرزاد ، محمد اقا . (۱۳۹۵ ش) . پښتو نحوه . جلال اباد : ميهن خپرندويه ټولنه .
- ۷- مرهون ، محمود . (۱۳۹۶ ش) . تاريخي ژبپوهنه . كابل : كاینات خپرنيز او ژباړې مركز .
- ۸- يمین ، محمد حسين . (۱۳۹۴ ش) . تيوری های زبانشناسی . كابل : انتشارات سعيد .
- ۹- يون ، محمد اسماعيل . (۱۳۹۴ ش) . كتاب الشعر او لس نورې مقالې . كابل : ملي تحريك .
- ۱۰- يون ، محمد اسماعيل . (۱۳۹۴ ش) . فلسفه او فلسفي بهير . كابل : ملي تحريك .

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**